

De danske efter- og slægtsnavne gennem tiderne

Af Leif Christensen, 12. juli 2010.

I Danmark har der traditionelt været anvendt to former for efternavne: patronym og tilnavn. De fleste havde endda et navn af hver type, f.eks. Harald Gormsen Blåtand. Patronym og tilnavn kunne anvendes hver for sig eller sammen, og brugen byggede kun på sædvane, idet der ikke fandtes nogen navnelov.



Patronym

Et patronym er et efternavn, der dannes af en slægtning's fornavn med en tilføjelse, der viser slægtskabet, fx *-søn* og *-datter*. Ordet kommer egentlig fra græsk – *patronymikon* – hvor det betyder pater (fader) og *-onyma* (navn).

En typisk, traditionel, dansk navngivning efter denne model er fx:

- Far: Jens Hansen
- Mor: Maren Petersdatter
- Søn: Hans Jensen
- Datter: Lene Jensdatter
- Sønnesøn: Jens Hansen

Efternavnet skifter altså i hver generation efter faderens fornavn.

Oprindeligt brugtes endelserne *-søn* og *-datter* eller i nogle tilfælde *-dotter*. Ofte ses navne med endelsen *-datter* skrevet i to ord, f.eks. *Maren Hans Datter*. Mellem 1750 og 1800 afløses *-søn* efterhånden af *-sen*. Omkring 1800 begynder man i også byerne, at bruge endelsen *-sen* til piger, og denne skik breder sig efterhånden.

Tilnavn

Et tilnavn er et "frit opfundet" efternavn. Det gives ofte for at adskille to personer, der i øvrigt hedder det samme, og det vil oftest beskrive en eller anden egenskab ved personen.

Før indførelsen af faste slægtsnavne i Danmark i 1828 var brugen af tilnavne meget udbredt, og langt de fleste danske slægtsnavne er oprindeligt opstået som tilnavne. Udvalget af fornavne var meget begrænset, og patronymerne gav ikke meget mere variation. Selv i små landsbyer kunne der nemt være flere med navnet Hans Nielsen eller Søren Jensen. Så blev forvekslinger undgået ved brug af tilnavne.

Typiske tilnavne kan være afledt af et erhverv (*Møller, Smed, Bonde*) eller en oprindelse (*Molbo, Thybo, Nørby*). De kunne beskrive en bopæl (*Østergaard, Lund, Skov*) eller en personlig egenskab (*Buch, Rubin*). Kun den folkelige fantasi satte grænserne.

Tilnavne kunne gå i arv fra far til søn, men sjældent fra far til datter. Børn blev sjældent kaldt ved tilnavn. Oftest overtog sønnen først tilnavnet i voksenalderen. Et tilnavn kunne udskiftes i løbet af livet. *Chresten Juulsgaard blev til Chresten Bording, da han flyttede fra Bording til Hvejsel*. Et tilnavn kunne også gå i arv fra svigerfar til svigersøn, hvis denne f.eks. overtog gården.

Et tilnavn må ikke forveksles med et øgenavn. I mange tilfælde havde tilnavnene en officiel karakter, de blev brugt i kirkebogen, og der var sjældent noget bevidst nedværdigende ved dem.

Historie

Reglerne for personnavne har ændret sig meget gennem tiden. Det første tilløb til en navnelov stammer fra 1526, hvor kong Frederik den Første påbød adelen at føre fast slægtsnavn. Navnet kunne bl.a. vælges på grundlag af slægtens våbenskjold. Det valgte slægtsnavn skulle videregives fra far til børn. De adelige kvinder skulle imidlertid beholde deres eget slægtsnavn i ægteskabet.

Da det kun gjaldt adelen, omfattede loven dog kun en meget lille del af befolkningen, formentlig langt under 1%.

Fast slægtsnavn

På foranledning af Johann Friedrich Struensee blev den første navnelov for den brede befolkning indført i hertugdømmerne i 1771. Loven betød, at alle skulle føre fast slægtsnavn i stedet for de tidligere patronym og tilnavne. Hensigten var formentlig, at der snart herefter skulle komme en tilsvarende lov for Kongeriget Danmark, men året efter blev Struensee henrettet, og derefter gik sagen i stå.

Først den 30. maj 1828 kom en dåbsforordning, der kan ses som den første navnelov for Kongeriget Danmark. Ligesom i hertugdømmerne medførte loven krav om fast slægtsnavn for alle indbyggere. Som fremtidigt slægtsnavn skulle der bruges det patronym eller tilnavn, som var almindeligt brugt i slægten på det tidspunkt. Hvis man ville bruge et patronym, skulle det være med endelsen -sen.

Loven af 1828 var særdeles upopulær, og mange havde meget svært ved at forstå hensigten med den. Det førte til stor forvirring i de følgende år. Mange forsøgte at omgå loven, f.eks. ved brug af dobbelte patronymer. *Poul Pedersens søn blev døbt med navnet Peder Poulsen Pedersen*. Den 4. marts 1857 kom derfor en lov om forandring af dåbsforordningen fra 1828. Denne lov præciserede og strammede yderligere reglerne for brug af faste slægtsnavne.

Der var dog fortsat stor utilfredshed i befolkningen. Dertil kom, at målet med de nye navnelove ikke var opnået. Ideen havde egentlig været at forøge mangfoldigheden blandt efternavnene, så det blev nemmere at skelne mellem folk. Der var imidlertid sket det stik modsatte, idet de fleste havde fået deres patronym som slægtsnavn.

Resultatet var, at over 80% af hele befolkningen nu havde et sen-navn. På den baggrund blev der nedsat et sagkyndigt udvalg, der skulle undersøge, hvordan mangfoldigheden blandt efternavne kunne forøges. I 1899 udgav den en betænkning, *Dansk Navneskik*, [http://da.wikipedia.org/wiki/Navnelov - cite_note-0](http://da.wikipedia.org/wiki/Navnelov_-_cite_note-0) af Fredrik Nielsen, Axel Olrik og Johannes Steenstrup, hvori der findes en uddybende beskrivelse af emnet om navne.

Navneforandring

Det førte igen frem til en ny navnelov i 1904. I denne lov blev der for første gang åbnet mulighed for navneforandring. Efter loven kunne der én gang i livet ændres efternavn mod betaling af 4 kroner.

Der var flere muligheder for at få et nyt slægtsnavn. Et navn kunne bevilges, hvis ansøgeren dokumenterede, at navnet havde været almindeligt brugt i slægten gennem flere generationer, eller hvis ansøgeren havde indhentet tilladelse fra alle nulevende bærere af navnet. En anden mulighed var at vælge et helt nyt navn, som ikke tidligere havde været brugt i landet. I den forbindelse blev der udarbejdet en liste med flere tusinde forslag til nye slægtsnavne. Samtidig blev der lavet en liste med beskyttede efternavne, som andre ikke kunne få. Listen over beskyttede navne frem til 1987 kan ses i Lovtidende.

Mellemnavn

Den 17. maj 1961 kom en ny navnelov. Med denne lov blev det muligt at få et mellemnavn. Det blev ligeledes muligt for kvinder at bevare deres eget slægtsnavn efter indgåelse af ægteskab. Endelig blev der givet mulighed for at erhverve et slægtsnavn ved øvrighedsbevilling (gennem Statsamt/Overpræsidium), hvis en af bedsteforældrene havde båret det.

Til gengæld blev muligheden for at opnå navneforandring efter tilladelse fra alle nulevende bærere af navnet igen afskaffet. Baggrunden var, at der i nogle tilfælde var blevet betalt penge for sådan en tilladelse, og dette var ganske utilstedeligt, hvilket skulle undgås.

Ligestilling

Den næste navnelov kom i 1982. Med denne lov blev der skabt fuldstændig ligestilling mellem mænd og kvinder og mellem børn født i og udenfor ægteskab. Herefter blev det således hovedreglen, at både mand og kvinde beholdt eget slægtsnavn ved indgåelse af ægteskab; men begge kunne vælge at tage den andens slægtsnavn som giftenavn.

Muligheden for at få bedsteforældrenes slægtsnavne ved bevilling blev udvidet til at omfatte oldeforældrene, og det blev muligt at få navneforandring flere gange gennem livet.

I 1989 blev der indført et gebyr på 3000 kr. for navneændring gennem Statsamt/Overpræsidium.

I foråret 2005 vedtog Folketinget en ny navnelov, der trådte i kraft den 1. april 2006. Den nye navnelov medfører en række forandringer, heriblandt er:

- Alle ansøgninger om navneforandring skal i fremtiden indsendes til bopælssognet.
- Sognepræsten kan selvstændigt bevilge navneforandring i flere tilfælde.
- Muligheden for at få oldeforældrenes slægtsnavne ved bevilling udvides til at omfatte tipoldeforældrene.
- Gebyret på de 3000 kr. bortfaldt. Fra 16. maj 2007 genindførtes et gebyr på 430 kr., hvilket 1. januar 2009 blev forhøjet til 440 kr. og igen 1. januar 2010 til 460 kr. Ved visse navneændringer, f.eks. i forbindelse med vielse, skal der ikke betales gebyr.
- Det blev muligt at tage sit eget mellemnavn som slægtsnavn.

- Det blev muligt at tage et slægtsnavn, hvis der er i forvejen er mindst 2000 i Danmark, der bærer det. Det omfatter i øjeblikket ca. 150 af de mest almindelige efternavne.
- Begrebet giftenavne bortfaldt. Et navn, der er erhvervet gennem ægteskab kan dermed bruges og videregives på samme måde, som et navn der er erhvervet ved fødselen.
- Samlevende sidestilles med ægtefolk, så de kan få hinandens efter- og mellemnavne.
- Muligheden for brug af patronymer genindføres. Herefter vil et barn som efternavn kunne få faderens eller moderens fornavn efterfulgt af endelsen -sen eller -datter.
- En række fornavne som kan bruges til både drenge og piger blev tilladt.

Kilde:

Wikipedia, der har anført følgende kilder:

Worsøe, Hans H., *Politikens håndbog i slægtshistorie, Find dine rødder*, Politiken 1994, ISBN 87-567-5116-8

Og Skaaning, Jytte og Bente Klercke Rasmussen, *Find din slægt - og gør den levende. Håndbog i slægtshistorie*, Forlaget Bonderosen 2003, ISBN 87-989850-0-0

Læs også – ”Efternavnets Historie” – fra 2008, der er skrevet af Eva Villarsen Meldgaard, Afdelingen for Navneforskning, som er findes på de følgende sider fra side 4.



Efternavnets historie

***Eva Villarsen Meldgaard
Afdeling for Navneforskning***

2008

Efternavn, slægtsnavn, mellemnavn, tilnavn og patronym

Da disse termer vil dukke op igen og igen i det følgende, er det nok klogt at starte med en definition af begreberne. Efternavnet er, som ordet angiver, det sidste navn i kombinationen af fornavn (fornavne) og efternavn. Efternavnet kaldtes tidligere slægtsnavn, men siden loven om personnavne af 1981 har efternavn været den officielle betegnelse.

Slægtsnavnet/efternavnet er aldrig en persons private ejendom, man deler det med alle tidligere og kommende medlemmer af slægten. Det markerer altså blot at man er én som hører til en bestemt slægt.

Ingen kan have mere end ét efternavn. Derimod har mere end en tredjedel af alle danskere foruden efternavnet også et mellemnavn (Peter *Skovgaard* Jensen). Mellemnavnet er et (som regel) efternavnetypologisk navn der står mellem det sidste fornavn og efternavnet. Nærmere kan det ikke defineres, da mange forskellige former for navne er i brug som mellemnavn, men det mest almindelige er at mellemnavnet består af et oprindeligt efternavn (Lars *Nørgaard* Nielsen) eller et oprindeligt fornavn (Charlotte *Ernst* Hansen).

I betydningen af ordet tilnavn ligger, at det er et navn der er føjet til et andet navn, og et tilnavn er altid en persons private ejendom, det karakteriserer den pågældende person (Jacob *Skomager*, Jens *Jyde*). Når et tilnavn går i arv, karakteriserer det ikke længere sin bærer og bliver følgelig et slægtsnavn/efternavn. En særlig form for tilnavn er det primære eller ægte patronym (fadernavn) som består af faderens fornavn plus *-søn* eller *-datter* (Niels *Jensøn*, Maren *Olufsdatter*). Hvis primærpatronymet enten som følge af den almindelige samfundsudvikling eller tvunget af lovgivningen går over til at gå uændret i arv fra forældre til børn, er det ikke længere et tilnavn, men et sekundærpatronym, et slægtsnavn. De mest kendte sekundærpatronymer i Danmark er vores *-sen*-navne (*Andersen*, *Hansen*).

De ældste tider

De allerfleste danskere havde i urnordisk tid (200-800) kun ét navn, hvad der gør det umuligt at tale om fornavn og efternavn.



Fra vikingetidens runeindskrifter (800-1050) kender vi navnene på ca. 500 personer. Det er fortrinsvis overklassens mænd og kvinder vi møder i runeindskrifterne, og de fleste af disse er nærmere karakteriseret enten ved tilnavn (*Asser Saxe*, *Gunne Hånd*) eller ved tilføjelser af forskellig art til fornavnet (*Harald Konge*, *Runulf den Rådsnilde*). Blandt disse udgør patronymiske bestemmelser en betydelig del: *Asfrid Odinkars datter*, *Gorms Toke*, *Troels Gudmunds søn*. Men først fra begyndelsen af middelalderen træffer vi indskrifter hvor faderens fornavn + søn er skrevet sammen således at patronymet kan betragtes som et egentligt tilnavn (*Sven Sazærsøn*). Og patronymet er stadig i begyndelsen af det 21. århundrede – nu som arveligt *-sen*-navn (sekundærpatronym) – den mest almindelige form for efternavn i Danmark.

"Hagiraðar gjorde" står der med runer på den lille trææske fra Stenmagle (400 e.Kr.). Hagiraðar "den som giver gode råd" havde som de fleste danskere i urnordisk tid kun ét navn.



Storkansler Frederik Ahlefeldt (1623-86). Det danske kongehus favoriserede i den grad den holstenske adelsfamilie Ahlefeldt at 1600-tallet fik øgenavnet *Seculum Ahlefeldtianum* 'Ahlefeldternes århundrede'.

Adelens navnelov

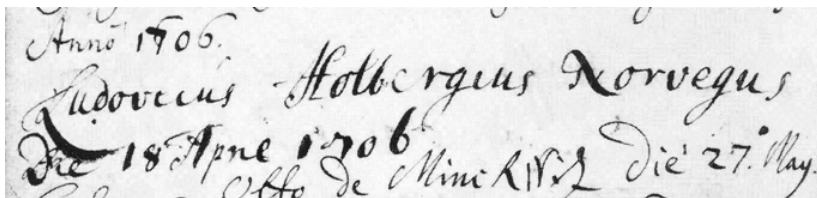
Danmark har sandsynligvis europæisk rekord i antallet af personnavnelove, og vores ældste "navnelov" går helt tilbage til 1526 da Frederik I påbød den danske adel at antage "stadige tilnavne, således som det udi andre kristelige kongeriger skik er".

Skikken med fast adeligt slægtsnavn kom til Danmark i middelalderen med indvandrede tyske adelslægter. Den danske uradel nøjedes som oftest oprindelig med at kalde sig ved fornavn og patronym selvom man betragtede sig som hørende til en adelig slægt og førte dennes våbenskjold. Da Frederik I's påbud kom i 1526, havde dog allerede ca. 85 % af den danske adel antaget fast adeligt slægtsnavn selvom ikke alle familier kaldte sig ved dette slægtsnavn. De resterende 15 % antog nu efterhånden fast slægtsnavn, og Christian IV's kansler *Christen Thomesen* (Sehested) er efter traditionen den sidste danske adelsmand der til sin død i 1659 konsekvent kun kaldte sig ved fornavn og patronym for at bevidne at han var af god dansk adel.

Hermed er historien om adelens navngivning ikke slut. Den danske uradel med dens karakteristiske navne som *Grubbe*, *Galt*, *Urne* og *Hvide* uddøde efterhånden og blev erstattet af indvandret tysk adel, især fra Holsten og Mecklenburg, og senere af adlede borgerlige slægter med fantasifulde, ofte selvkomponerede navne som *Griffenfeld*, *Knagenhjem* og *Torden-skjold*. Men med påbuddet fra 1526 kan vi stort set betragte adelens slægtsnavneproblem som løst og vende os til de to andre stænder: borgerne og bønderne.

Borgernes slægtsnavne

Borgerne benyttede sig i middelalderen ligesom bønderne af den gamle navneskik med fornavn og primærpatronym. Fra senmiddelalderen fik den akademiske del af borgerstandens ungdom ved immatrikulation, først ved udenlandske universiteter og siden ved Københavns Universitet (oprettet 1479), "lærde" til- eller slægtsnavne. Typerne af disse navne er for størstedelens vedkommende latiniseringer af almindelige slægts- eller tilnavne ved tilføjede endelser: *Bartholinus* (Bertelsen), *Olivarius* (Holgensen), oversættelser af (faderens) erhvervs-tilnavn: *Fabricius* (smed), *Prætorius* (foged) og oversættelser af stednavne: *Pontoppidanus*



Den unge Ludvig Holberg indskrives sig under sin Englandsrejse 1706 med sit "lærde" navn Ludovicus Holbergius Norvegus i Bodleian Librarys gæsteprotokol (Oxford Universitet).

(Broby), *Scavenius* (Skagen). Det er den navneskik Holberg gør sig lystig over i mange af sine komedier, særligt i "Erasmus Montanus". Vi har relativt få af disse "lærde slægtsnavne" bevaret ned til vore dage. Før eller siden genantog de fleste navnebærere deres danske til- eller slægtsnavn. I et præstekald langt ude på landet har navne som *Hydropolitanus* (Vandsted) eller *Pædopolensis* (Drengsted) ikke haft store chancer for at overleve.

I 1600- og 1700-tallet breder skikken med faste slægtsnavne sig i borgerstanden. De vigtigste typer er stednavne anvendt som slægtsnavn og erhvervstilnavne. Stednavnet er som regel et landsbynavn, navnet på slægtens oprindelige hjemsted og ofte i en fortysket form, da den tyske indflydelse på denne tid var meget stærk. Således bliver stednavnet *Bredsten* til slægtsnavnet *Breitenstein*, *Skanderup* til *Schandorff*, *Søften* til *Zeuthen* etc. Også de oprindelige erhvervsbetegnelser optræder som slægtsnavne, meget ofte i en fortysket form: *Becker* (Bager), *Krüger* (Kromand), *Schröder* (Skrædder) etc. Navnene *Fischer*, *Müller* og *Schmidt* behøver vist ingen nærmere forklaring.



Viceadmiral Peter Tordenskjold (1690-1720) var rådmandssøn fra Trondheim og født under det borgerlige navn Peter Wessel.

Primærpatronymer bar omkring 1700 i byerne kun de laveste sociale lag. I løbet af 1700-tallet bliver alle patronymer omdannet til faste arvelige slægtsnavne, og omkring år 1800 havde 20 % af Københavns befolkning sådanne arvelige *-sen*-navne som slægtsnavn.

Bøndernes to efternavne

Men langt den største del af Danmarks befolkning var før industrialiseringen bønder. Bondestanden havde bevaret den ældgamle skik at kalde sig ved fornavn og ægte patronym (far: *Hans Jensen*, børn: *Jens Hansen*, *Maren Hansdatter*). Denne kombination af fornavn og patronym måtte nødvendigvis blive stereotyp da der var meget få navne i brug i bondestanden, og på grund af opkaldelsesreglerne gik de samme navne igen og igen som fornavne og patronymer.

Bønderne havde imidlertid ikke svært ved at identificere hinanden da de fleste bønder foruden patronymet bar endnu et tilnavn. Disse uofficielle efternavne som man i mangel af bedre har kaldt arvelige eller folkelige tilnavne, spillede så stor en rolle fordi de omfattede et langt større antal navne end de på landet almindelige mandnavne der jo også dannede førsteled i patronymerne.

En gruppe folkelige tilnavne der træffes overalt i landet, er dyre- og fuglenavne som *Bjørn*, *Hjort*, *Ravn* etc., navne der går på folks udseende som *Grå*, *Hvid*, *Krøl* etc. og navne på årstider og højtider som *Høst*, *Jul* og *Vinter*. Indbyggerbetegnelser spiller en stor rolle, og heraf bruger hver enkelt egn en mængde for at betegne tilflyttere til stedet. Fra Limfjordsegnene

kan alene nævnes *Vendelbo, Skagbo, Tybo, Håning, Hannesbo, Morsingbo, Sallingbo* og *Furbo*.

Også fornavne der er gået så fuldstændig af brug i bondestanden at de ikke længere opfattes som fornavne, anvendes som tilnavne. Det er navne som *Albrekt, Hannibal, Hildebrand* etc. Man møder også erhvervsbetegnelser som *Smed, Kusk, Jæger* og *Skytte*. Men denne form for tilnavn findes hyppigst blandt husmænd hvis far eller farfar har drevet dette erhverv. Endelig har stednavne en stor plads blandt de folkelige tilnavne. Det er navne på ejendomme og mindre topografiske lokaliteter vi møder her. Dertil kommer en række stedbetegnelser, ord der betegner små afskygninger i terrænformationer som fx *bjerg, bakke, banke, brink, høj, pold, knold*. Denne navneskik er særlig almindelig i Jylland.

De fleste tilnavne var arvelige, men ikke på samme måde som borgernes og adelens slægtsnavne. Hovedreglen er at sønnerne arver faderens tilnavn. Men tilnavnet kan også følge med gården. Den der ægter en enke med gård, kan få hendes afdøde mands tilnavn, og den der ægter en kvindelig arving til en gård, kan få sin svigerfars tilnavn. Tilnavnet kan også erhverves ved køb af en gård. Og et dåbsbarn kan få sin gudfars tilnavn.

De folkelige tilnavne tjente kun undtagelsesvis som tillæg til patronymet (*Hans Pedersen Kusk*); som regel trådte de i daglig omtale i stedet for patronymet (*Hans Kusk*). Og man havde svært ved at opspore en person ude på landet hvis man kun kendte ham ved fornavn og patronym (*Hans Pedersen*).

Reskriptet af 1771

Problemet var at de folkelige tilnavne meget sjældent gik over til at blive egentlige slægtsnavne. I alle offentlige forhold kaldte man sig ved fornavn og primærpatronym. Denne navneskik anrettede efterhånden kaotiske tilstande med hensyn til identifikation af landbefolkningen. Myndighederne kunne ikke vide om en *Hans Jensen* var sig selv eller sin egen farfar eller en helt tredje mand i landsbyen af samme navn.

I 1771 greb regeringen ind. I et kongeligt reskript for hertugdømmet Slesvig bestemtes det at alle børn ved dåben for fremtiden skulle have "beständige Geschlechts-Nahmen", og at dette faste slægtsnavn skulle forblive uforanderligt for al eftertid. 1771-reskriptet var et af den reformivrige Johann Friedrich Struensees mange tiltag, og det har sikkert været hvad vi i vore dage kalder et pilotprojekt. Men året efter var Struensee styrtet og henrettet, og der skulle gå 60 år før en lignende navnelov kom for kongeriget Danmark.

Reskriptet gav ikke nogen retningslinjer for hvilke arter af slægtsnavne man burde foretrække. Men takket være de lokale præsters medvirken blev en hel del af de folkelige tilnavne i Nordslesvig valgt som slægtsnavn, således at Sønderjylland, som det nu hedder, faktisk er den del af Danmark hvor vi i dag har færrest slægtsnavne på *-sen*. I Sydslesvig valgte de fleste forældre uden tanke på følgerne det ægte patronym som barnet alligevel skulle have haft, som slægtsnavn. Nu blev det altså et sekundært patronym, et fast arveligt *-sen*-navn. Men sønderjyderne af kommende generationer vægrede sig ved at give afkald på deres ægte patronym, og da man ikke længere kunne få det som eneste efternavn, indskød man det i stedet mellem fornavnet og slægtsnavnet som en art mellemnavn. Navnekombinationer som *Hans Ebbesen Hansen* og *Peter Lassen Holdt* er stadig karakteristiske for det sønderjyske område.

18.)

Ved den i § 13 befalede Anmeldelse, hvorved Fædders
 ne opgives for Præsten, haver denne at paagte, at In-
 gen Uberrettiget stedes til at være Daabsvidne; ligesom
 han og bør paafæe; at intet upasfende Navn, som
 Vedkommende kunde falde paa at foreslaae, gives noget
 Barn. Iøvrigt bør hvert Barn ved Daaben benævnes
 ei alene med Fornavn, men og med det Families eller
 Stamnavn, som det i Fremtiden bør bære (*).

§ 18's sidste tre linjer i Forordning om dåb 1828 må være verdens korteste navnelov: "Iøvrigt bør hvert Barn ved Daaben benævnes ei alene med Fornavn, men og med det Familie- eller Stamnavn, som det i Fremtiden bør bære".

Forordningen af 1828

Indtil 1828 havde man i kongeriget Danmark kun indført dåbsbørnene i kirkebøgerne ved fornavn. Men i 1828 udstedtes en "Forordning om Adskilligt, som i Henseende til Daaben bliver at iagttage", og i slutningen af § 18 støder man på denne helt ukommenterede sætning: "Iøvrigt bør hvert Barn ved Daaben benævnes ei alene med Fornavn, men og med det Familie- eller Stamnavn, som det i Fremtiden bør bære". For at vejlede præsterne udsendtes samme år et cirkulære hvori det fastslås at barnefaderen selv måtte vælge om dette familie- eller stamnavn skulle være hans eget folkelige tilnavn, et ægte patronym dannet på den gamle måde eller navnet på familiens hjemsted, altså et stednavn. Blot skulle alle hans børn have samme slægtsnavn, og dette slægtsnavn skulle, som der står, blive at vedligeholde i familien hvis ingen bevilling til afvigelse erhverves. Året efter kom endnu et cirkulære, og det fastslog at pigebørns ægte patronym for fremtiden skulle dannes med *-sen* og ikke som hidtil med *-datter*.

Med 1828-forordningen gik det hele galt. For de danske bønder gjorde nøjagtig som befolkningen i Sydslesvig havde gjort det i 1771 og lod det ægte patronym indføre i kirkebøgerne som barnets familie- eller stamnavn. Og omkring 1850 måtte myndighederne erkende at 1828-forordningens tilbud om frit navnevalg var endt som en karikatur af en slægtsnavnedannelse. I stedet for problemerne med de vekslende patronymer stod man nu med det problem at næsten hele bondestanden som familie- eller stamnavn havde et arveligt *-sen*-navn.

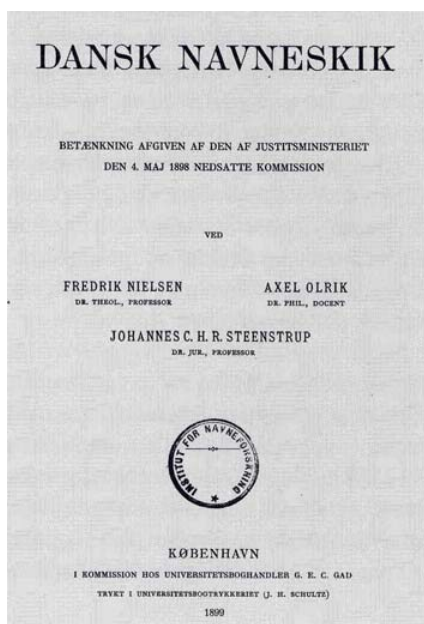


Det pinte den forfængelige H.C. Andersen så meget at bære et *-sen*-navn at han skrev eventyret "Børnesnak" (1859) om en anden fattig dreng der "blev til noget" selv om hans navn "endte aldeles på *sen*", nemlig billedhuggeren Bertel Thorvaldsen (1770-1844).

Rundskrivelsen af 1856

Myndighedernes næste træk gjorde kun ondt værre. I 1856 udstedte Kirke- og Undervisningsministeriet en såkaldt "rundskrivelse", et cirkulære til alle landets biskopper, om at det frie navnevalg var slut, og at det slægtsnavn man havde valgt efter 1828-forordningen, skulle være gældende for alle senere slægtled. Hermed var det officielt slut med at give sine børn det ægte patronym som slægtsnavn, og forordningen vakte enorm forbitrelse hos generationen af bønder født efter 1828 som nu stod over for selv at skulle navngive børn.

Modstanden mod 1856-cirkulæret voksede sig stærkere og stærkere som århundredet gik, og gav sig udslag i flere henvendelser til Rigsdagen. Nogle ville have det ægte patronym genindført, andre ville have ret til at antage deres folkelige tilnavn som slægtsnavn. Men det var ikke muligt ifølge 1856-cirkulæret. Med industrialiseringen flyttede en stor del af landbefolkningen til byerne, og bøndernes slægtsnavneproblem blev nu hele landets problem. Optællinger fra omkring år 1900 viser at i Århus havde ca. 70 % af indbyggerne et *-sen*-navn som slægtsnavn, i Odense 66 % og i Ålborg hele 75 %. I landområderne var tallet mange steder over 90 %. Og det var de 20 almindeligste *-sen*-navne der dominerede allevegne. Et andet problem var at man ikke tog sit folkelige tilnavn med til byen. En *Jens Hansen* der på sin hjemegn var kendt som *Jens Bjerre*, druknede i storbyen mellem hundreder af andre *Jens Hansen*'er.



Betænkningen "Dansk Navneskik" fra 1899 er kun på 169 sider, men den er hovedkilden til vor viden om de folkelige tilnavne.

Kommissionen af 1898

Navnesagen havde flere gange været diskuteret i Folketinget, og i 1897 fremsatte et menigt medlem af tinget det lovforslag at enhver mand eller kvinde som slægtsnavn uden betaling skulle have ret til at antage deres fars eller farfars folkelige tilnavn eller navnet på en i slægten nedarvet ejendom.

Lovforslaget førte til at der året efter blev nedsat en kommission bestående af tre universitetsprofessorer der skulle undersøge "disse Tilnavnes nationale Betydning og Udbredelse". Kommissionen gik grundigt til værks ved at udsende over 100 spørgeskemaer til kompetente folk rundt om i landet om hvilke folkelige tilnavne der endnu anvendtes på stedet og efter hvilke regler. Allerede året efter, i 1899, udkom kommissionens betænkning "Dansk Navneskik" der kort og godt fastslår at den danske navneskik "lider af at være ensformig, upraktisk og uskøn i en saadan Grad, at man vanskelig skal finde dens Lige andensteds", og som middel til at afhjælpe denne misere foreslog den en legalisering af de folkelige tilnavne.

Men regeringen ønskede også adgang til at antage nye slægtsnavne for den del af befolkningen der ikke havde folkelige tilnavne, og en navneliste med 16.000 forslag til nye slægtsnavne blev udarbejdet. Listen bestod fortrinsvis af danske stednavne der endnu ikke var taget i brug som slægtsnavne, nordiske stednavne og nordiske slægtsnavne. En hel del "stednavne" havde de lærde forfattere selv konstrueret.

Lov om navneforandring af 1904

I 1904 blev loven om navneforandring vedtaget. For et gebyr på fire kroner kunne man få navnebevis på sit nye slægtsnavn, og navnet blev så optaget på den liste over beskyttede eller "forbeholdte" slægtsnavne som Justitsministeriet med mellemrum udsendte. Ingen andre kunne nu antage navnet uden slægtens samtykke (samtykkeparagraffen). Men det var ikke alle slægtsnavne man kunne antage. Undtaget var navne på personer "der have gjort sig fortjente af Fædrelandet", egentlige fornavne og navne som skønnedes ikke at stemme med dansk sprogtonen eller at være direkte upassende. Samtidig indførtes beskyttelse af i forvejen eksisterende slægtsnavne, og for den oprindelige tanke om at erstatte *-sen*-navnene med de folkelige tilnavne blev denne bestemmelse fatal. De folkelige tilnavne var nemlig for en stor dels vedkommende de samme over hele landet, og det hjalp ikke at éns familie i generationer havde kaldt sig *Skov*, *Juhl* eller *Bjerre* dersom en anden familie inden 1. juli 1905 havde fået bevis på navnet som beskyttet slægtsnavn.

Lavø, Ledam, Lerbo, Lerbom, Lerborg, Lerby, Lerdrup, Lerholm, Lerkjær, Lermark, Lermose, Lersø, Lertoft, Lerø, Leskov, Letoft, Lilborg, Lildam, Lildrup, Lilgaard, Lilhammer, Lilhede, Lilholm, Lillebo, Lillebro, Lilleby, Lilmark, Lillose, Lilstrøm, Lilsø, Limager, Limdal, Limhammer, Limholm, Limtoft, Limvold, Lindaa, Lindbak, Lindbo, Lindbom, Lindbro, Lindbrønd, Lindebom, Lindebro, Lindebrønd, Lindeby, Lindebæk, Lindebøl, Lindedal, Lindedam

50 navne fra Kraks Navnebog (1912) med forslag til 10.000 nye slægtsnavne. 23 af de 50 navneforslag er i dag beskyttede danske efternavne.

Loven skulle gælde i ti år. Til den tid regnede man optimistisk med at Danmark havde løst sit slægtsnavneproblem, og at alle der ønskede det, havde taget navneforandring. Men navne og navneforandring er forbundet med en mængde psykologiske faktorer som ingen havde taget højde for. Man identificerer sig med sit navn hvad enten det er et adeligt slægtsnavn eller et almindeligt *-sen*-navn, og mange mennesker drømmer ikke om at tage navneforandring. Andre vil gerne skifte navn, men er bange for omgivelsernes reaktion når *Nielsen* bliver til *Nøkketoft*. Og endelig er der mange mennesker der gerne vil have et slægtsnavn der findes i den nærmeste familie, men som de ikke har juridisk ret til. Mange af disse mennesker fik ingen hjælp i 1904-loven og valgte følgelig at beholde deres *-sen*-navn.

Det var altså småt med interessen for navneforandring selvom nogle arbejdspladser faktisk pressede deres medarbejdere til at ændre navn. Kun godt 100 familier om året tog navneforandring. I 1912 kom endnu en navnebog med forslag til 10.000 nye slægtsnavne, og man besluttede at forlænge lovens levetid endnu nogle år. Det har man så gjort med mellemrum indtil man i 1941 forlængede den på ubestemt tid.

Mellemnavnet

Men i mellemtiden havde slægtsnavnesagen taget en drejning der lå helt uden for myndighedernes kontrol. Allerede i slutningen af 1800-tallet var man begyndt at give sine børn mellemnavn ved dåben, et navn der blev indskudt mellem det sidste fornavn og efternavnet. Mellemnavnet blev nærmest opfattet som et fornavn og var overhovedet ikke omfattet af

1904-loven. Praktisk taget alle navne kunne anvendes som mellemnavn, navne på historiske berømteder, moderens pigenavn, faderens fornavn til piger, men væsentligst i denne forbindelse: beskyttede slægtsnavne som man ikke ellers havde juridisk ret til. Man kunne kort sagt omgå 1904-loven på alle måder, officielt anvende hele sin navnekombination (*Peter Skovgaard Jensen*) og så i det daglige udelade *-sen*-navnet og bruge sit mellemnavn som slægtsnavn (*Peter Skovgaard*). Ifølge loven var det forbudt uretmæssigt at anvende en anden families slægtsnavn, men passede man lidt på, gik det alligevel. Værre var det hvis man anvendte sit "ulovlige" slægtsnavn som firmanavn eller kunstnernavn, og allerværst var identifikationsproblemet: Mange mennesker anede ikke at *Peter Skovgaard* og *Peter Jensen* var én og samme person. Nu havde vi ud over slægtsnavnedilemmaet også fået et mellemnavnedilemma!

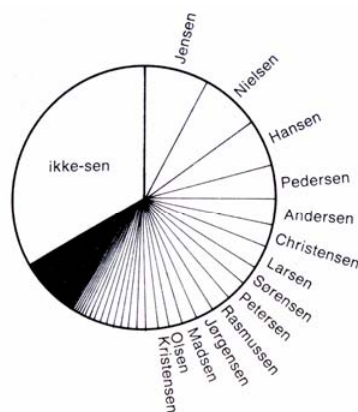
Lov om personnavne af 1961

I 1961 kom den første navnelov der foruden slægtsnavne også omfattede fornavne og mellemnavne. Den nye lov opretholdt generelt 1904-lovens beskyttelse af forbeholdte slægtsnavne. Men foruden den almindelige ret til navneændring til et ikke-forbeholdt slægtsnavn blev der nu givet tilladelse til navneændring til et navn der uden at være erhvervet ved ægteskab bæres eller har været båret af en af ansøgerens forældre eller bedsteforældre. Da langt de fleste kvinder endnu i 1961 ved indgåelse af ægteskab antog deres mands slægtsnavn, betød denne paragraf først og fremmest at børn nu havde ret til at antage deres mors pigenavn som slægtsnavn, og det er en ret som mange siden 1961 har benyttet sig af.

For første gang blev der sat grænser for mellemnavnet. Som mellemnavn blev det nu kun tilladt at give et barn faderens eller moderens mellemnavn eller et navn der uden at være erhvervet ved ægteskab bæres eller har været båret som slægtsnavn af barnets forældre eller bedsteforældre. Endelig ophævedes 1904-lovens samtykkeparagraf.

Tørre tal

I 1970 lod Indenrigsministeriets sekretariat for personregistrering (CPR) alle danske slægtsnavne databehandle, og for første gang kunne man danne sig et fuldstændigt overblik over den danske slægtsnavnebestand. Ganske vist viste undersøgelsen at der fandtes mere end 85.000 forskellige slægtsnavne i Danmark, men den viste også at halvdelen af landets befolkning bar et af de 14 almindeligste *-sen*-navne, og at 2/3 af befolkningen bar et af de 50 almindeligste slægtsnavne hvoraf kun ganske få navne som *Møller*, *Schmidt*, *Lund*, *Holm*, *Østergaard* og *Kjær* er ikke-*-sen*-navne. Danmark havde faktisk en kedelig rekord som det land i Europa hvor procentdelen for de mest almindelige slægtsnavne var højest. Nu kan det jo diskuteres om konstruerede slægtsnavne som *Løvefod*, *Morgenbo* og *Solskin* er smukkere navne end *Hansen*, *Jensen* og *Nielsen*. Men undersøgelsen viste med al tydelighed at forrige århundredes bestræbelser på at give den danske befolkning en mere varieret slægtsnavnebestand var blevet en noget begrænset succes.



Cirkel der viser *-sen*-navnenes overvægt i 70'ernes efternavnebestand. (Georg Søndergaard, Bogen om personnavne, 1979).

Lov om personnavne af 1981

I 1981 fik vi i Danmark en ny navnelov der åbnede øgede muligheder for ret til navneændring. Foruden retten til at antage et efternavn – den nye lovs term for slægtsnavnet – der uden at være erhvervet ved ægteskab bæres eller har været båret af ansøgerens forældre og bedsteforældre, får man nu også ret til at antage et efternavn der på samme vilkår har været båret af ens oldeforældre. Man burde nu have mange muligheder for at finde et velegnet navn i sin nærmeste slægt dersom man ønskede at udskifte sit *-sen*-navn med et mere usædvanligt efternavn. På lignende måde får man ret til også at antage oldeforældrenes efternavn som mellemnavn, og hvis man som mellemnavn bærer et navn man ad lovens vej ville kunne antage som eneste efternavn (fx moderens pigenavn), kan man forbinde mellemnavn og efternavn med bindestreg og således få et dobbelt efternavn (*Skovgaard-Jensen*). Det indebærer bl.a. den fordel at man alfabetiseres efter det første navn i navnekombinationen.

Det var dog ikke disse bestemmelser der fik bølgerne til at gå højt om den nye lov længe før den trådte i kraft i 1982, men dens nye og utraditionelle forslag til løsningen af det danske efternavneproblem. Ifølge 1961-loven fik hustruen ved ægteskabets indgåelse mandens slægtsnavn med mindre hun skriftligt erklærede at hun ønskede at beholde sit eget slægtsnavn. Og børnene fik automatisk faderens slægtsnavn hvad enten faderen og moderen havde fælles slægtsnavn eller ej.

1981-loven siger derimod: *Ønsker to ægtefæller samme efternavn, kan den ene ægtefælle ved anmeldelse til vielsesmyndigheden med den anden ægtefælles samtykke antage dennes efternavn, eller med andre ord: Brud og gom beholder deres eget efternavn medmindre de udtrykkeligt ytrer ønske om at få samme efternavn. Har forældrene hvert sit efternavn, skal de vælge om barnet skal have det efternavn faderen eller moderen bar ved barnets fødsel. Gør de ikke det senest et halvt år efter barnets fødsel, får barnet automatisk det efternavn moderen bar ved barnets fødsel.*

Disse bestemmelser er – som hele 1981-loven – først og fremmest inspireret af kvindebevægelsen således at hustruen ved indgåelse af ægteskab bliver nødt til at overveje om hun vil give afkald på sit eget efternavn. Men bestemmelserne rummer også mulighed for at give Danmark en mere varieret efternavnebestand. Har den ene part et almindeligt *-sen*-navn og den anden part et mere usædvanligt efternavn, kan man vælge det sidste hvad enten det er ægtemandens eller hustruens efternavn.

Der er aldrig ført nogen officiel statistik over 1981-lovens virkninger. Men punktundersøgelser har vist at de fleste ægtefæller stadig ønsker fælles efternavn, og det er som regel mandens efternavn der vælges, eller en kombination af parrets efternavne hvori kvindens efternavn indgår som mellemnavn. Har faderen og moderen hvert sit efternavn, får børnene som regel faderens efternavn, ofte med moderens efternavn som mellemnavn. At ægtemanden antager hustruens efternavn, hører stadig til sjældenhederne, men det hænder.

I 1990 indførtes et gebyr på 3000 kr. for navneændringer der skulle ske ved navnebevis. Alene i Københavns Kommune medførte det at ansøgningerne om navneændring faldt fra ca. 1800 om året til 400 i 1990. Endnu en gang havde lovgiverne skudt sig selv i foden.

Lov om personnavne af 2005

Først 100 år efter 1904-loven fik vi en navnelov der for alvor gjorde op med flere hundrede års forfejlet dansk efternavnepolitik. Ifølge den nyeste personnavnelov vedtaget i 2005 som trådte i kraft den 1. april 2006, er det nu muligt at antage sit mellemnavn som efternavn. Bæres et tidligere forbeholdt efternavn af mere end 2.000 personer, kan man frit antage det. Og man får nu også ret til at antage et efternavn der uden at være erhvervet ved ægteskab har været båret af ens tipoldeforældre. Plejeforældres, stedforældres og samlevers efternavne kan antages som efternavn dersom navnebærerne giver deres tilladelse. Og man kan videregive et ved ægteskab erhvervet efternavn, ikke blot som før til nye børn i et nyt ægteskab, men også til den nye ægtefælle. Ved indgåelse af ægteskab kan man forbinde den ene parts mellemnavn med den anden parts efternavn med bindestreg således at fx *Peter Aagaard Jensen* og *Lise Møller* bliver til familien *Aagaard-Møller*. Samtykkeparagraffen er genindført. Endelig åbner loven mulighed for såkaldte patronymnavne, dannet af faderens eller moderens fornavn + *-søn* eller *-datter* (*Hansdatter*, *Bodilsøn*).

Det er først og fremmest bestemmelsen om at det nu er muligt at antage sit mellemnavn som efternavn, der har gjort den nye navnelov til en stor succes. Ifølge udkastet til loven skulle (efter norsk forbillede) efternavne der blev båret af mere end 1.000 personer, være frit antagelige. Men politisk modstand gjorde at dette tal blev forhøjet til 2.000. Det indskrænker antallet af sådanne navne til sprogets 165 mest almindelige efternavne, og man kan vanskeligt forestille sig at ret mange mennesker skulle ønske navneændring til *Hansen* eller *Pedersen*. Baggrunden for tallet 2.000 var at fx adelige slægtsnavne skulle være fredede for uønskede nye navnebærere. Men har familien før 1961-loven antaget et sådant navn som mellemnavn, kan ingen efter den nyeste lov forhindre *Peter Tordenskjold Jensen* og *Frederik Ahlefeldt Larsen* i at ende som *Peter Tordenskjold* og *Frederik Ahlefeldt*! Ønsker man at antage sine tipoldeforældres efternavne, skal man kunne bevise sin ret til navnet med diverse attester, og det kan være uhyre vanskeligt.

Samtykkeparagraffens betydning har altid været omstridt. Består en familie af mere end 10-15 medlemmer, kan det være næsten umuligt at opstøve dem alle sammen og endnu sværere at få dem til at give deres samtykke. Patronymnavnene er et helt nyt begreb i moderne navnelovgivning og er inspireret af at mange nydanskere bærer sådanne navne. De er personlige efternavne og kan ikke gå i arv. *Kirsten Hansdatter's* datter kan altså komme til at hedde *Mette Kirstensdatter*, men ikke *Mette Hansdatter*, og hendes eventuelle bror vil have efternavnet *Kirstensøn*.

Også mellemnavne inddeles i slægtsnavnetypologiske mellemnavne der kan nedarves (*Nørregaard Nielsen*, *Ellemann Jensen*), og personlige mellemnavne som ikke kan nedarves. Personlige mellemnavne er patronymer (*Karen Hansdatter Skovgaard*) og fornavne – uanset køn (*Andrea Vagn Jensen*, *Hans Lykke Hansen*). Skal barnet have et sådant kønsmodsat fornavn som mellemnavn, må det kunne dokumenteres at navnet har været brugt som mellemnavn i faderens eller moderens slægt. Endelig åbner loven op for at man med navnebærernes samtykke kan antage ægtefællers og samlevers mellemnavne.

Den nye navnelov afskaffede gebyret på 3.000 kr. for navneændringer. Men i lovens første leveår havde langt over 100.000 personer taget navneforandring, og det medførte at man i maj 2007 indførte et navneændringsgebyr på 430 kr. for at dække ekspeditionsomkostningerne. Myndighederne behøver dog ikke at være bange for at navneændringerne skal fortsætte i samme tempo. De folk der en stor del af deres liv har kæmpet indædt for retten til et nyt efternavn, har sandsynligvis allerede i det første år benyttet sig af den nye lovs bestemmelser. Og

som man kan se af listen over de 20 mest almindelige efternavne, er de mest udbredte *-sen*-navne faldet drastisk i hyppighed, hvilket uden tvivl skyldes lovens mest populære bestemmelse: at det nu er muligt at slette sit *-sen*-navn og antage sit mellemnavn som efternavn.

Nr.	Navn	Antal 1971	Antal 2007
1	Jensen	368.631	288.050
2	Nielsen	349.126	283.928
3	Hansen	297.937	238.251
4	Pedersen	203.426	178.578
5	Andersen	188.359	168.761
6	Christensen	159.943	128.168
7	Larsen	148.214	125.438
8	Sørensen	139.111	119.929
9	Rasmussen	117.355	101.154
10	Jørgensen	110.132	95.244
11	Petersen	130.236	88.036
12	Madsen	76.441	68.251
13	Kristensen	58.990	63.487
14	Olsen	65.194	52.075
15	Thomsen	40.180	40.125
16	Christiansen	45.984	39.112
17	Poulsen	36.544	33.441
18	Johansen	36.470	32.478
19	Knudsen	34.660	31.129
20	Møller	31.645	30.635

De 20 mest almindelige efternavne i Danmark i 1971 og deres antal i 2007.

Man anslår at omkring 50.000 danskere i tiden fra 1904 til 1981 tog navneforandring. At antallet af navneændringer siden 1. april 2006 har været langt over 100.000, vidner om den nye lovs succes. Forhåbentlig er Danmark endelig sluppet af med både sit mellemnavne- og efternavnedilemma. Og måske bliver det en dag ligefrem et statussymbol at hedde *Jensen*, *Nielsen* og *Hansen*!

Litteratur

Per Billesø: *20.000 slægtsnavne i Danmark*. Værløse 1999.

John Kousgård Sørensen: *Patronymer i Danmark I-II*. Kbh. 1984-97. Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning nr. 23 og 36.

Eva Villarsen Meldgaard: *Navnemode og modenavne*. 2. udgave. Kbh. 1993.

Michael Lerche Nielsen: *Hvad skal barnet hedde?* Kbh. 2006.

Georg Søndergaard: *Bogen om personnavne*. Kbh. 1979.

Danske efternavne. 2. udgave. Kbh. 1991.

Alfred Thomsen: *Vore Slægtsnavne*. Kbh. 1945.